

Edward Morgan Forster i Polska: Przypis do biografii i próba studium recepcji

Krzysztof Fordoński
Uniwersytet Warszawski

Abstract

The article deals with the Polish connections in the life and works of Edward Morgan Forster. It presents the two visits of the writer to Polish territory and seeks their traces in his memoirs and correspondence, as well as essays and radio broadcasts. The second part of the article deals with the reception of Forster's works in Poland from the 1930s (the critical reception of *A Passage to India*, the first Forster's novel published in Poland in 1938 is presented in closer detail) to our times. The article ends in a discussion on scholarly works on Forster published recently in Poland.

Keywords: Edward Morgan Forster, Poland, reception, literary translation, English-Polish relations

Abstrakt

Artykuł poświęcony jest związkom angielskiego pisarza Edwarda Morgana Forstera z Polską. Na podstawie zachowanych materiałów omawia dwie wizyty Forstera na polskim terytorium i ich ślady w twórczości pisarza, zarówno we wspomnieniach i korespondencji, jak i tekstach publicystycznych, esejach i pogadankach radiowych. Druga

część artykułu poświęcona jest obecności twórczości Forstera w Polsce od okresu międzywojennego (szczegółowo omówiona została krytyczna recepcja pierwszej wydanej w Polsce powieści pisarza *Droga do Indii* w roku 1938) do współczesności. Artykuł zamyka omówienie opublikowanych w Polsce prac naukowych o twórczości Forstera.

Słowa kluczowe: Edward Morgan Forster, Polska, recepcja, przekład literacki, stosunki angielsko-polskie

Niniejszy artykuł ma dwa cele, pierwszy z nich to omówienie związków angielskiego pisarza Edwarda Morgana Forstera z Polską, drugi zaś to próba opisu recepcji jego twórczości w naszym kraju.¹ Na pytanie o związki Forstera z Polską czytelnik nieźle nawet zaznajomiony z biografią i twórczością pisarza z dużą pewnością odpowie, że takowe nie istnieją. Polska nigdy szczególnie pisarza nie zainteresowała, niewiele miała do zaoferowania, nigdy nie znalazła się wśród krajów, które stały się źródłami inspiracji dla jego twórczości. Sztuka polska za życia pisarza nie była zbyt dobrze znana poza granicami kraju, nie ma w jego pismach dowodów na to, by się z nią stykał. Nawet polska muzyka najwyraźniej do Forstera nie przemawiała, Fryderyk Chopin, pojawia się wprawdzie w jednym z esejów w tomie *Two Cheers for Democracy* (Forster 1972, 105) wyłącznie jednak jako przykładowy kompozytor. Uważna lektura biografii i dorobku pisarza dowodzi jednak, że w jego życiu i twórczości można się doszukać, nielicznych wprawdzie, polskich elementów. Twórczość zaś pisarza, chociaż wciąż nie w całości, jest dostępna polskim czytelnikom od blisko osiemdziesięciu lat.

W 1905 roku, czekając na decyzję w sprawie publikacji swojej pierwszej powieści *Where Angels Fear to Tread*, Forster przyjął zaproszenie hrabiny Elizabeth von Arnim (1866-1941) i posadę guwernera trzech córek hrabiostwa, które miał uczyć języka angielskiego. Sam, jak później zauważył, „chciał nauczyć się niemieckiego i trochę popisać” (Lago – Hughes – MacLeod Walls 2008, 456). Urodzona w Australii hrabina, która zdobyła sławę swoim Niemieckim Ogrodem i jego literackim opisem zawartym w quasi-autobiograficznej powieści *Elizabeth i jej ogród* (*Elizabeth and Her German Garden*,

¹ Niniejszy artykuł stanowi rozwinięcie i aktualizację artykułu *Polish Aspects of E. M. Forster – A Postscript* (Fordoński 2010, 161-173) uzupełnionego o opublikowane od roku 2010 materiały. Cytaty ze źródeł anglojęzycznych w przekładzie autora.

1898), mieszkała wraz z rodziną w zabytkowym dworze we wsi Nassenheide (obecnie Rzędziny) położonej około dwudziestu kilometrów na północny-zachód od Szczecina. Oczywiście, ani Forster ani hrabina nie mogli wówczas mieć pojęcia, że dokładnie czterdzieści lat później miejscowość ta znajdzie się w granicach (a bardziej nieco precyzyjnie, na samej zachodniej granicy, wieś dzieli od Niemiec zaledwie kilometr) Polski.

Trzeba tu zaznaczyć, że Nassenheide/Rzędziny już wówczas mogły się poszczycić pewnym doświadczeniem w przenosinach z państwa do państwa. Wieś założona została w połowie XIII wieku w Księstwie Zachodniopomorskim. W latach 1637-1720 należała do Królestwa Szwecji (z krótką przerwą na okupację duńską), później zaś kolejno do Królestwa Prus, Cesarstwa Niemiec i Rzeszy Niemieckiej, by ostatecznie znaleźć się w Polsce. Forster i hrabina von Arnim nie byli pierwszymi literatami związanymi z tym miejscem, na początku XIX wieku dobra Nassenheide należały do bliskich krewnych Johanna Wolfganga von Goethego.²

W Nassenheide/Rzędzianach nie pozostały żadne ślady wizyty Forstera. Dwór nie przetrwał II Wojny Światowej. Zdaniem polskich historyków regionu został zniszczony w sierpniu 1944 roku podczas brytyjskiego nalotu na pobliską fabrykę paliwa syntetycznego Hydrierwerke Poelitz AG w Policach (Kalita-Skwierzyńska – Opęchowski 2007, 104). Nicola Beauman twierdzi jednak, że dwór padł ofiarą rosyjskiego ostrzału artyleryjskiego w 1945 roku (1994, 175). Niezależnie od tego, która z tych wersji jest prawdziwa (możliwe również że w ostatnich miesiącach wojny dom został zaatakowany dwukrotnie) do naszych czasów zachowały się jedynie stajnie i aleje kasztanowców.

Próbowałem się doszukiwać „polskich” śladów w listach Forstera pisanych z Nassenheide, ale, co dość oczywiste, nic tam nie znalazłem. Również w swoich wycieczkach po okolicy pisarz kierował się raczej ku zachodowi, obecnym terenom Meklemburgii-Przedpomorza. Do swojej wizyty pisarz powrócił pamięcią po ponad pięćdziesięciu latach, kiedy w listopadzie 1958 recenzował dla BBC (recenzje, które prezentował najpierw w formie pogadank w programie radiowym, następnie ukazywały się drukiem w wydawanym przez BBC piśmie „The Listener”³) wydaną właśnie biografię swej gospodyni, hrabiny von Arnim, pióra Leslie de Charmsa. W recenzji tej natrafiłem na fragment “the light from the trees fell marvellously on the moving hay carts and on the shoeless Poles” – „światło poprzez drzewa padało w śliczny sposób na posuwające się wozy z sianem

² O szczegółach literackiej historii Rzędzin patrz: Kalita-Skwierzyńska – Opęchowski 2007: 100-105.

³ Tekst tej recenzji ukazał się jako *Recollections of Nassenheide* (Forster 1959, 12-14).

i bosych Polaków” (Lago – Hughes – MacLeod Walls 2008, 461). Czy zatem byli w Nassenheide jacyś Polacy? Najwyraźniej tak, byli to jednak sezonowi robotnicy rolni, którzy w poszukiwaniu pracy migrowali z Kongresówki do Niemiec.

Późną wiosną roku 1932 Forster odwiedził Polskę ponownie w podróży przez południowo-wschodnią Europę. Na początku czerwca pojechał do Rumunii, gdzie jego dawny przyjaciel był pierwszym sekretarzem ambasady brytyjskiej w Bukareszcie. Po pełnym atrakcji dwutygodniowym pobycie, 17 czerwca dotarł pociągiem do Krakowa. W tym mieście, które bardzo przypadło mu do gustu, choć uznał je za dość dziwne (Furbank 1981, 2, 174), czekała na niego szczególna przygoda.

Forster otrzymał w Anglii listy polecające do dwojga krakowian: władającej językiem angielskim damy, Heleny Mysłakowskiej, którą odwiedził kilka razy podczas swego pobytu w Krakowie, oraz hrabiego Paślawskiego. Mysłakowska, którą Forster opisuje jako „kobietę jak Junona, bardzo piękną, wysoką i młodą” (Heath 2008, 201) okazała się zdecydowanie ciekawszą towarzyszką od wiekowego hrabiego, z którym pisarz spotkał się jedynie przelotnie. Małżonka „wykładowcy etymologii”⁴ na Uniwersytecie Jagiellońskim była tłumaczką literatury angielskiej i niemieckiej (np. w roku 1934 przełożyła sztukę Eugene’a O’Neilla *The Moon of the Caribbees* jako *Księżyc nad Karybami*), pisała również opowiadania publikowane w prasie. Wkrótce zatem przyszło im obojgu do głowy, że mogłaby przystąpić do pracy nad przekładem powieści Forstera (Furbank 1981, 2, 174). Ich wzajemne relacje nieco się jednak popsuły, kiedy Mysłakowska zaczęła dzielić się z pisarzem co bardziej intymnymi szczegółami swego nieudanego pożycia małżeńskiego. Zamierzała się rozwieść, ponieważ, jak twierdziła, mąż groził jej rewolwerem.

Wizyta w Polsce nie trwała długo, pisarz już 23 czerwca wrócił przez Berlin do Anglii. W domu czekał na niego list od Mysłakowskiej, która ni mniej ni więcej tylko oświadczyła mu się drogą korespondencyjną. Kilka tygodni później przybyła osobiście do Anglii i podczas spaceru w lesie w West Hackhurst powtórzyła swoje oświadczenia. Sytuację i humor pisarza pogorszyła jeszcze reakcja jego matki, która gościa z Polski bardzo polubiła i uznała panią Mysłakowską za bardzo atrakcyjną partię. Forster skłonny był wręcz podejrzewać, że matka chciała go wreszcie ożenić w dość zaawansowanym wieku lat

⁴ Jak wynika z komentarzy redaktora tomu Jeffrey M. Heath (2008: 606) tekst tego wspomnienia jest wyjątkowo mało czytelny, nie ma zatem pewności, czy specjalność prof. Mysłakowskiego została właściwie odczytana. Forster mógł się jednak również przesłyszeć. Mąż Heleny Mysłakowskiej, Zygmunt Mysłakowski (1890-1971) był bowiem wybitnym pedagogiem, profesorem UJ i w latach 1950-1956 rektorem Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie.

pięćdziesięciu trzech (Furbank 1981, 2, 175). Pisarz zdołał się jakoś wykaraskać z nieprzyjemnej sytuacji, a zrobił to na tyle kulturalnie, że zachował przyjaźń Mysłakowskiej. Znajomość przetrwała długie lata, jeszcze w roku 1965 Forster wspomina w swoim dzienniku o prowadzonej w tym czasie korespondencji z synem Mysłakowskiej (Forster – Gardner 2011, 2: 166). W sierpniu 1934 roku pośród swoich zajęć opisywanych w liście do Christophera Isherwooda wymienił:

Przygotowuję się do zabawiania pani Mysłakowskiej, która próbowała mnie uwieść w Krakowie dwa lata temu, aby pozbyć się w ten sposób swego męża, a która przyjechała właśnie do Anglii (Lago – Furbank 1985, 122).

Literackim wspomnieniem wizyty w Krakowie pozostaje esej *Chess at Cracow* (*Szachy w Krakowie*) opublikowany po raz pierwszy w „Time and Tide” (13 sierpnia 1932, następnie zamieszczony w tomie *Abinger Harvest*), w którym opisał partię szachów żywymi pionkami rozegraną na dziedzińcu zamku na Wawelu. To jedyny opublikowany tekst w którym Forster wypowiada się na temat swojej wizyty w Polsce (Forster 1996, 51-54).

Pisarz powrócił pamięcią do osób poznanych w Krakowie na początku roku 1940, kiedy do Wielkiej Brytanii dotarły informacje o Sonderaktion Krakau. Po raz pierwszy wspomniął o niej w pogadance radiowej zatytułowanej „The Freedom of the Artist” nadanej 11 marca 1940 roku i opublikowanej w „The Listener” 28 marca (Heath 2008, 253). Forster opisuje postępowanie Niemców w okupowanej Polsce, wspominając „przyjaciół z uniwersytetu”, z którymi nie ma kontaktu, nie wie zatem, co ich spotkało. Ostrzega, że los, jaki spotkał Kraków i Uniwersytet Jagielloński, może spotkać również Cambridge. Zmieniony nieco i rozbudowany tekst pogadanki ukazał się w postaci eseju „What Would Germans Do to Us?” w tomie *Two Cheers for Democracy* w 1951 (Forster 1972, 38-39). Nie sposób jednak stwierdzić, czy Forster wspomina tu wyłącznie państwa Mysłakowskich, czy może w ich mieszkaniu na Basztowej 3 poznał kogoś jeszcze spośród wykładowców Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Zachowało się jedynie krótkie wspomnienie z wizyty w Polsce (Heath 2008, 200-201)⁵, być może pisarz nawiązał więcej trwałych znajomości podczas swojej krótkiej

⁵ Drobne wspomnienie znaleźć jeszcze w *Commonplace Book*. Podczas podróży pociągiem przez Polskę Forster rozmyślał o „Inwokacji poezji przez retorykę” w sztukach Szekspira, a temat ten przywiódł mu na pamięć cytat z Hamleta: „So frowned he once when in an angry parle / He smote the sledged Polack on the ice” (I, i, 62-63) (Forster 1988, 94). W przekładzie Stanisława Barańczaka cytat ten brzmi: „Z tym samym marszem na czole wydawał / Rozkazy, aby rozgromić Polaków, / Ciągających na nas saniami przez lody” (Shakespeare 1990: 13).

wizyty. Śladów takich należałoby zapewne szukać wśród jego obfitej korespondencji, jednak opublikowany w roku 1985 przez Mary Lago spis listów wymienia tylko dwóch korespondentów Polaków – poetę, dramaturga i krytyka literackiego Antoniego Słonimskiego (1895-1976) oraz malarza ekspresjonistę Feliksa Topolskiego (1907-1989). W obu przypadkach korespondencja pochodzi z okresu późniejszego i obydwaj wymienieni tu Polacy mieszkali w tym czasie w Wielkiej Brytanii. Szczególnie ciekawe wydają się dwa listy do Słonimskiego, pisane we wrześniu 1944 w czasie powstania warszawskiego (Lago 1985, 160). Niestety, nie zostały opublikowane i znajdują się w rękach prywatnych. Należy tu jednak zaznaczyć, że jeśli Forster prowadził jakąś korespondencję z poznanymi późną wiosną 1932 roku Polakami, listy najprawdopodobniej zaginęły podczas wojny. Jeśli nawet ocalały, Lago nie miała do nich w pierwszej połowie lat 1980-tych dostępu.

W okresie międzywojennym twórczość Forstera była w Polsce prawie zupełnie nieznaną. Jego nazwisko pojawia się w prasie literackiej wyłącznie w kontekście jego działalności publicznej, nie zawsze w pełni i właściwie rozumianej. W maju 1936 roku Jan Ciepliński z Krakowa informował czytelników „Wiadomości Literackich” o skonfiskowanym pierwszym wydaniu „zbioru nowel” *Abinger Harvest*, twierdząc, że pisarz „znany ze swych przekonaniań lewicowych naraził się widocznie angielskiej cenzurze, która poleciła cały nakład wycofać z druku”⁶. Krótka ta notka kończy się apelem o publikację w Polsce książek Forstera, którego „stosunek do Polaków nacechowany jest szczerą i serdeczną sympatią” (1936, 6). Można domyślać się, że Ciepliński należał do osób, które Forster poznał osobiście podczas krótkiej wizyty w Krakowie.

Na apel bezzwłocznie, bo już w kolejnym numerze „Wiadomości Literackich”, odpowiedziało Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, donosząc czytelnikom tygodnika, że powieść *W słońcu Indyj* ukaże się już „w sezonie jesiennym” (1936, 8). Optymizm był jednak przedczesny i przykład Mysłakowskiej zatytułowany ostatecznie *W słońcu Indii*⁷

⁶ Sprawa była o wiele bardziej skomplikowana i nie miała żadnego związku z poglądami politycznymi pisarza. Forster wspominał w eseju *Flood in the Office* o konflikcie między dwoma brytyjskimi urzędnikami, do którego doszło w Egipcie podczas Pierwszej Wojny Światowej. Nie wiedział jednak, że sprawa była przedmiotem postępowania sądowego dwadzieścia lat przed publikacją książki, a informacje zawarte w eseju sąd uznał za potwarz. Nie chcąc wdawać się w spór sądowy z urażonym bohaterem eseju Forster zmuszony był wycofać z rynku pierwsze wydanie *Abinger Harvest* i zastąpić je drugim, w którym kłopotliwy esej został pominięty (Heine 1996, XIII-XVI). *Flood in the Office* ukazał się ponownie dopiero w wydaniu z roku 1996.

⁷ Różnica w zapisie tytułu to wynik przeprowadzonej w roku 1936 reformy polskiej ortografii.

znalazł się w księgarniach dopiero na początku roku 1938. Książka spotkała się początkowo z dość życzliwym przyjęciem, recenzję zamieścił nawet „As. Ilustrowany Magazyn Tygodniowy”, tygodnik dla pań (Kurowska 1987: 74).

Recenzje w poważnej prasie literackiej były jednak bardzo krytyczne. W „Wiadomościach Literackich” Zbigniew Grabowski (1903-1974), modernistyczny powieściopisarz i anglista, uznał powieść za „rzetelnie banalną i szczerze nudną”, jej polską publikację zaś podsumował wnioskiem, iż była to „jeszcze jedna pomyłka przekładowa, jeszcze jeden niepotrzebny wkład pracy” (1938, 5). Podobne zdanie wyraził w opublikowanej w „Roczniku Literackim” recenzji Andrzej Tretiak (1886-1944), pierwszy profesor filologii angielskiej na Uniwersytecie Warszawskim, badacz i tłumacz literatury angielskiej. Tretiak stwierdził, że dla Polaków „ludzi pozaimperialnych [*Droga do Indii*] jest powieścią „prowincjonalną” mimo całej swojej wartości artystycznej” i skutkiem tego “jest... dla polskiego czytelnika nudnawa” (1939, 124). Jego ocena jakości przekładu była jednak o wiele bardziej negatywna, Tretiak stwierdza, iż „Forster jest jednym z najpoważniejszych stylistów. Niestety, przekład nie dba wcale o styl – upraszcza zdania lub przeciwnie daje dodatki, banalizuje” (1939, 124). Recenzja wymienia dość długą listę rażących błędów: „zamiast „bawoła” mamy tu w Indiach „żubra”... „under regulations” (stosownie do regulaminu) przełożono „pod pewnymi warunkami”, a „deposition” (zeznanie) potraktowano jako wyrok sądowy... „caterpillars”... zmieniono z gąsienic na motyle” (1939, 125). Konkluzja Tretiaka jest jednoznaczna “tak nie wolno przekładać poważnej pozycji literackiej” (1939, 125).

Za życia pisarza, w roku 1964, ukazał się jeszcze tylko przekład opowiadania *The Other Side of the Hedge* pióra H. Carroll, w wychodzącym w Londynie magazynie „Kontynenty”, który, z oczywistych przyczyn, nie był dostępny w Polsce. Kolejna powieść w języku polskim ukazała się dopiero w 1977, i był to przekład *Howards End* autorstwa Ewy Krasińskiej wydany pod tytułem *Domostwo pani Wilcox*. Stulecie urodzin pisarza w roku 1979 uczczone zostało wydaniem nowego przekładu *Drogi do Indii*, dzieła Krystyny Tarnowskiej i Andrzeja Konarka. Przez ponad dekadę były to jedyne powieści Forstera dostępne w języku polskim.

Do wzrostu zainteresowania twórczością pisarza na całym świecie doszło na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, kiedy pojawiły się adaptacje filmowe jego powieści. W Polsce zbiegło się to z powrotem wolnego rynku, szybko więc znaleźli się wydawcy, którzy ponownie wprowadzili do księgarni wcześniejsze przekłady i choć częściowo uzupełnili braki. Jako pierwszy w roku 1992 ukazał się *Pokój z widokiem* w niezbyt udanym przekładzie Agnieszki Majchrzak. W roku 1993 ukazały się

wznowienia wcześniejszych przekładów *A Passage to India* i *Howards End*. Ta druga publikacja zbiegła się w czasie z wprowadzeniem na ekrany filmu *Merchanta i Iwory'ego*, o czym dość jednoznacznie świadczył fotos z filmu umieszczony na okładce książki, która tym razem ukazała się jako *Howards End*. Co dość intrygujące, tytuł książki nie został zmieniony na *Powrót do Howards End*, który kojarzyłby się jednoznacznie z tytułem oscarowego filmu, w tym czasie wyświetlanego w polskich kinach. Wydanie książkowe pod tytułem *Powrót do Howards End* ukazało się dopiero w roku 2009. W roku 1994 ukazał się jeszcze przekład *Maurycego* pióra Marii Olejniczak-Skarsgard i Forster ponownie na blisko dekadę zniknął z polskiego rynku wydawniczego.

Przekład Majchrzak był na tyle słaby (Kramarz 2010, 52-68), że kiedy w roku 2003 nieistniejąca już polska gałąź koncernu wydawniczego Bertelsmann zaczęła ponownie wydawać powieści Forstera, wydawca wykorzystał wcześniejsze tłumaczenie *Drogi do Indii*, zamówił jednak nowy przekład *Pokoju z widokiem* u Haliny Najder. Niestety, projekt zakończył się na publikacji tych dwóch, znanych już wcześniej w Polsce powieści. *Where Angels Fear to Tread* i *The Longest Journey* wciąż nie zostały przełożone na język polski.

Opowiadania Forstera znane są jeszcze mniej niż jego powieści, gdyż łącznie ukazały się drukiem cztery, z tego jedno przełożono dwukrotnie. Przekład *The Other Side of the Hedge* został już wspomniany powyżej. Natomiast pierwszy przekład *Machine Stops* pióra Hanny Kobus zatytułowany *Maszyna staje* ukazał się w roku 1986 w antologii klasycznych utworów science-fiction. Opowiadanie to zostało przetłumaczone po raz drugi w roku 2005 przez Piotra Szymora jako *Koniec maszyny*, przekład ten dostępny jest w Internecie na stronie Stowarzyszenia Artystów fabs. Szymor zamieścił również w Internecie przekład opowiadania *The Story of a Panic (Panika)*. Dwa kolejne opowiadania *The Rock (Skala)* i *The Classical Annex (Aneks klasyczny)* ukazały się w roku 2000 w przekładzie Krzysztofa Fordońskiego w pismach literackich „Znak” i „Przekrój”. Przygotowany przez tego tłumacza dla „Literatury na Świecie” wybór sześciu opowiadań, pięciu esejów i fragmentu powieści *Where Angels Fear to Tread* wciąż czeka na swoją kolej. Jeśli chodzi o teksty publicystyczne Forstera, „Zeszyty literackie” opublikowały jedynie fragment *Alexandria: A History and a Guide* w roku 2014 w pod tytułem *Aleksandria* przetłumaczony przez Agnieszkę Pokojską.

O wiele bardziej żywym zainteresowaniem cieszy się w ostatnim czasie Forster wśród polskich badaczy. O ile do roku 2010 ukazała się tylko jedna powstała w Polsce książka na temat twórczości pisarza (Fordoński 2005), w ciągu ostatnich pięciu lat ukazały się aż trzy monografie poświęcone jego twórczości. W roku 2010 ukazał się zbiór ośmiu esejów

poświęconych twórczości Forstera zatytułowany *New Aspects of E. M. Forster* (Fordoński 2010), w roku 2013 wyszła *Sztuka na miarę, czyli dwa światy bohaterów E. M. Forstera* Anny Kwiatkowskiej (Kwiatkowska 2013)⁸, w roku 2014 zaś monografia Bogdana Moczki *Filmowe adaptacje prozy Edwarda Morgana Forstera* (Moczko 2014). Obecnie zapowiedziana jest publikacja kolejnej książki, zbioru dziesięciu artykułów zatytułowanego *Focus on Forster: Studies in the Fiction of Edward Morgan Forster* (Fordoński 2016). W ciągu kilku ostatnich lat pojawiło się także sporo artykułów naukowych publikowanych w czasopiśmie i pracach zbiorowych. Forster znalazł także swoje miejsce w pracach dyplomowych, powstają coraz to nowe prace licencjackie i magisterskie poświęcone jego twórczości, z których wymienić tu można, dla przykładu, pracę magisterską „*To See the Siren*” – *The Interplay of Queer and Censorship in Selected Short Stories by E. M. Forster* Martyny Bohdanowicz (Uniwersytet Gdański), która uzupełniła swoje rozważania teoretyczne autorskim przekładem pięciu opowiadań Forstera.

Zdzisław Najder, przedstawiając zwięźle postać Edwarda Morgana Forstera czytelnikom „Literatury na świecie” w roku 1977, stwierdził, iż „poza granicami Anglii Forster był... i chyba na zawsze pozostanie pisarzem mało znanym” (1977, 297). O ile w odniesieniu do wielu krajów stwierdzenie to straciło na aktualności dzięki sukcesowi adaptacji filmowych powieści Forstera, o tyle w Polsce niewiele zmieniło się przez minione blisko 80 lat, które dzielą nas od publikacji pierwszej powieści pisarza w naszym kraju. Tłumacze, wydawcy i badacze wciąż mają wiele do zrobienia, by przybliżyć Forstera i jego twórczość polskim czytelnikom.

Polskie wydania utworów E. M. Forster

Powieści

1938. *W słońcu Indii (A Passage to India)*. Helena Mysłakowska (tłum.). Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze Rój.
1977. *Domstwo pani Wilcox (Howards End)*. Ewa Krasieńska (tłum.). Warszawa: Czytelnik. Wznowienia: 1993 (jako *Howards End*) Warszawa: Czytelnik; 2009 (jako *Powrót do Howards End*). Warszawa: Prószyński Media.

⁸ Recenzja tej książki ukazała się numerze 3/2014 *Language and Literary Studies of Warsaw*.

1979. *Droga do Indii (A Passage to India)*. Krystyna Tarnowska i Andrzej Konarek (tłum.). Warszawa: Czytelnik. Wznowienia: 1993 Gdańsk: Atext; 2003 Warszawa: Świat Książki.
1992. *Pokój z widokiem (A Room with a View)*. Agnieszka Majchrzak (tłum.). Warszawa: Comfort.
1994. *Maurycy (Maurice)*. Maria Olejniczak-Skarsgard. (tłum.). Gdańsk: Atext.
2003. *Pokój z widokiem (A Room with a View)*. Halina Najder (tłum.). Warszawa: Świat Książki. Wznowienia: 2009 Warszawa: Świat Książki (wydanie klubowe). [2009] [Słupsk:] Oxford Educational (w serii "Love & Story – Klasyka Romansu"). 2011 Warszawa: Wydawnictwo Zwierciadło.

Opowiadania

1964. *Po drugiej stronie żywopłotu (The Other Side of the Hedge)* H. Carroll (tłum.), „Kontynenty” 72, 18-20.
1986. *Maszyna staje (Machine stops)* Hanna Kobus (tłum.) w zbiorze: James E. Gunn (red.) *Droga do science fiction 2 (Road to Science Fiction: From Wells to Heinlein)*. Warszawa: Alfa.
2000. *Skala (The Rock)* Krzysztof Fordoński (tłum.), „Znak” 11 (546), 156-159.
2000. *Aneks klasyczny (The Classical Annex)* Krzysztof Fordoński (tłum.), „Przekrój” 46 (2689), 54-55.
2005. *Koniec maszyny (Machine Stops)* Piotr Szymor (tłum.), Fabs <http://www.fabs.ic-media.pl/main.php?index=490&show=351&lang=pl> (dostęp 6 listopada 2015).
2005. *Panika (The Story of a Panic)* Piotr Szymor (tłum.), Fabs <http://www.fabs.ic-media.pl/main.php?index=491&show=351&lang=pl>

Inne publikacje

2014. *Aleksandria, (Alexandria: A History and a Guide)*, Agnieszka Pokojska (tłum.), *Zeszyty literackie* 32.4 (2014), 94-96.

Bibliografia

- Beauman, Nicola. 1994. *E. M. Forster. A Biography*. New York: Alfred A. Knopf.
- Ciepliński, Jan. 1936. *Skonfiskowana książka E. M. Forstera*, „Wiadomości Literackie” 24, s. 6.

- Fordoński, Krzysztof. 2005. *The Shaping of the Double Vision: The Symbolic Systems of the Italian Novels of Edward Morgan Forster*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Fordoński, Krzysztof. 2010. *Polish Aspects of E. M. Forster – A Postscript*, w: *New Aspects of E. M. Forster*, red. Krzysztof Fordoński, 161-173. Warszawa: Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej UW / International E. M. Forster Society.
- Fordoński, Krzysztof. 2016. *Focus on Forster: Studies in the Fiction of Edward Morgan Forster*, Warszawa: Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej UW (w druku).
- Fordoński, Krzysztof, (red.). 2010. *New Aspects of E. M. Forster*, Warszawa: Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej UW / International E. M. Forster Society.
- Forster, Edward Morgan. 1940. *The Freedom of the Artist*, „The Listener” 23, 636-637.
- Forster, Edward Morgan. 1959. *Recollections of Nassenheide*, „The Listener” 1, 12-14.
- Forster, Edward Morgan. 1972. *Two Cheers for Democracy*. Abinger Edition vol. 11. London: Edward Arnold.
- Forster, Edward Morgan. 1996. *Abinger Harvest and England’s Pleasant Land*. Abinger Edition vol. 10. London: Andre Deutsch.
- Forster, Edward Morgan – Philip Gardner (red.). 1988. *Commonplace Book*. Aldershot: Wildwood House Ltd.
- Forster, Edward Morgan – Philip Gardner (red.). 2011. *The Journals and Diaries of E. M. Forster*. London: Pickering & Chatto.
- Furbank, P. N. 1981. *E. M. Forster. A Life*. San Diego, New York and London: Harcourt Brace & Company.
- Grabowski, Zbigniew. 1938. *Przekłady z angielskiego*, „Wiadomości Literackie” 25, 5.
- Heath, Jeffrey M. (red.). 2008. *The Creator as Critic and Other Writings by E. M. Forster*, Toronto: Dundurn Press.
- Heine, Elizabeth. 1996. “Editor’s Introduction”, w: Edward Morgan Forster. *Abinger Harvest and England’s Pleasant Land*, IX-XVIII. Abinger Edition vol. 10. London: Andre Deutsch.
- Kalita-Skwierzyńska, Kazimiera, Mirosław Opęchowski. 2007. *Stolec Rzędziny Łęgi*. Szczecin: Stowarzyszenie Czas Przestrzeń.
- Kramarz, Krzysztof. 2010. *Deletion, Metaphore, and Footnote: the Analysis of Polish Translations of „A Room with a View”*, w: *New Aspects of E. M. Forster*, red. Krzysztof Fordoński, 52-68. Warszawa: Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej UW / International E. M. Forster Society.

- Kurowska, Elżbieta. 1987. *Recepcja literatury angielskiej w Polsce (1932-1939)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kwiatkowska, Anna. 2013. *Sztuka na miarę, czyli dwa światy bohaterów E. M. Forstera*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Lago, Mary (red.). 1985. *Calendar of the Letters of E. M. Forster*. London and New York: Mansell Publishing Limited.
- Lago, Mary – P. N. Furbank (red.). 1985. *Selected Letters of E. M. Forster. Volume Two 1921-1970*. Cambridge Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Lago, Mary – Linda K. Hughes – Elizabeth MacLeod Walls (red.). 2008. *The BBC Talks of E. M. Forster 1929-1960. A Selected Edition*. Columbia and London: University of Missouri Press.
- Moczko, Bogdan. 2014. *Filmowe adaptacje prozy Edwarda Morgana Forstera*. Katowice: Śląsk sp. z o. o. Wydawnictwo Naukowe.
- Najder, Zdzisław. 1977. *E. M. Forster*, „Literatura na świecie” 12 (80), 296-298.
- Shakespeare, William. 1990. *Hamlet*. tłum. Stanisław Barańczak. Poznań: W drodze.
- Towarzystwo Wydawnicze „Rój”. 1936. *E. M. Forster*, „Wiadomości Literackie” 27 (659), 8.
- Tretiak, Andrzej. 1939. *Przekłady. Literatura angielska i anglo-amerykańska*, „Rocznik Literacki” VII (1938), 114-133.